

MOHÁCS

ÍRTA: ANGYAL DÁVID*

Mohács volt a címe annak a beszédnek, melyet Kölcsey Ferencz 1826-ban írt, a mohácsi csata háromszázados évfordulóján. Neki, így szólt, a nemzeti gyásznapi szentek, s különösen Mohács napja, mely «a nemzet múltja és jövője közé úgy állott, mint a keresztülrohant tenger az általa külön szakasztott két világrész közé». A balsors csapásaiból is eredhetnek magas érzelmek, a szerencsétlenség magába szállást, önismerést, erő kifejtést hoz magával.

Majdnem egy évszázad múlt el azóta, hogy Kölcsey így beszélt. Dicsőséggel és gyással telt évszázad, mely nem volt szegény nemzeti erő kifejtésben, de a nemzeti önismeret ritka gyümölcsét nem érte meg. Most, a „mikor még csak néhány év választ el a mohácsi vész négyszázados évfordulójától, a legújabb események kényszerítő erővel idézik emlékünkből azt a romboló tengert, mely a nemzeti életen átrohant a XVI. század első felében. De most a nagy eseményt nem szemlélhetjük a lyrai költő érzékeny ábrándozásával, mint Kölcsey, most az a gondolat vesz erőt rajtunk, hogy a Jagellók kora Mohács előtt, és az a néhány évtized, mely az 1867-iki kiegyezést elválasztja a világháborútól, meglepően hasonló. Most ezt a hasonlóságot kell felmutatnunk – ha Kölcseynek nemes szándékát követve – önismeretre serkentő gondolatokat kívánunk ébreszteni.

A Jagellók korának feltűnő és minden más jelenségen uralkodó jellemvonása az egyenetlenség. Ritka dolog, hogy egyet-értse három – írta Arany az 1848-iki szabadságharcról, de a Jagellók korában talán ketten sem értettek egyet őszintén. Burgio, az éles szemű pápai követ, azt írja egyik 1525-iki jelentésében, hogy két év óta él II. Lajos udvarában, de ez idő alatt nem ismert magyar főpapot, ki igaz barátja lett volna egy másik főpapnak. Azonkívül a főurak is haragudtak a főpapságra, de egymást is gyűlölték, noha szövetkeztek olykor kölcsönös főúri érdekeik védelmére. Bámulta a velencei követ

azt a magyar szokást, hogy látszatra a legmelegebb barátságban együtt lakmároztak azok, kik egymás vesztére törtek. A köznemesség is csak színre volt egységes testület, közös volt ugyan irigység a főnemsek ellen, a kik lenézték és üldözték őket, de máskülönben a nemesség nagy tömege a hatalmas főurak szolgálatába szegődve, elősegítette azoknak gyűlölködő versengését.

Így szakadt széjjel az ország még az ellenséges támadás előtt, nem osztályokra, hanem hatalomért küzdő kisebb érdekcsoportokra, melyek a közszellem kifejlését elfojtották.

Érezték e korszak jobbjai, hogy az örökös viszálykodásnak rossz lesz a vége. A nemesség az 1497-iki országgyűlésen Rákos mezején egy hatalmas fatörzsbe véres bárdot vágott s körülvéve a fatörzset, esküvel fogadta, hogy a ki egyenetlenséget támaszt közöttük, fejét veszik a bárdal.

A felbuzdulás csak pillanatnyi volt, nehéz lett volna ott igazságos bírót találni, a hol majd mindenki el volt merülve a bűnben.

A véres bárdtól csak a fatörzs sérült meg, s nem azoknak a feje, a kik még Szolimán közeledtekor is egy kérdést sem vettek oly komolyan, mint azt, hogy ki legyen a legnagyobb úr Magyarországon, Báthory István-e, vagy Szapolyay János?

És ha jól vizsgáljuk a mi belső harcaink történetét a világháború előtt, vajjon nem ugyanez a kérdés volt-e akkor is a viták központja, noha más nevek hangzottak fel? Egyáltalán változott a közélet külső képe a századok folyamán, most már nem táborozott a fegyveres nemesség a mezőn, nem vonult fel az országgyűlésre nagyurak embereitől vezetve dobpergés és trombitaharsogás közt, hanem a demokratikus alapon választott követek az újkori parlamentarismus szokása szerint pártokra oszolva tanácskoztak egy fényes palotában. Azonban ezek a pártok nem igen tisztelték a nagy nemzetek parlamentarizmusának azt az uralkodó szabályát, hogy a pártharcok

* Budapesti Szemle 1920. 181. kötet, 33–43. o.

bizonyos határon túl nem terjedhetnek, hogy a mikor az ország életérdekei forognak kockán, a közszellem egyesítő és nemesítő erejének enyhítenie kell minden ellentétet. A mi pártharczaink az új formák közt is csak olyan személyesek, csak olyan féktelenül viharosak voltak, mint a mohácsi vész előtt. Az utódok ép oly hőiesen haltak meg a világ különböző harczterein, mint az elődök Mohácsnál, de arra egyik nemzedék sem bírta magát elszánni, hogy a békében egyetértéssel és nyugodt előrelátással készüljön a nagy mérkőzésre.

Különös, hogy a Jagellók korának érdekcsoportokra darabolt magyar társadalmában bizonyos eszmék felülkerekedtek és annyira népszerűekké lettek, hogy hatalmuk előtt a legnagyobb úrnak is meg kellett hajolnia, noha akkor még a saját hatásáról alig lehet szólnunk. Ez eszmék azonban nem az ország helyzetének átértékeléséből keletkeztek, hanem inkább a rosszkedvnek, a balul értelmezett nemzeti büszkeségnek és a gyanakodó gyűlölködésnek voltak szülöttei. Hatalmuk tehát nem a közszellem erejét, hanem inkább betegségét bizonyította. Ilyen eszme volt az általános idegenkedés a külföldi követek ellen, vagy a királyné népszerűtlensége, mivel a német császár húga volt, sőt a közvélemény Magyar-ország personalis unióját a cseh királysággal sem becsülte értéke szerint. Pedig Magyarország rászorult az idegen segítségre, a mióta Mátyás király halála után az urak rakoncátlansága és viszálykodása aláásták a királyi hatalmat és zsidbasztották az ország erejét. Az oly szövetség, mely a német császársághoz köti a magyar politikát, nagy szerencse lett volna Magyarországra. A personalis unió Csehországgal nem hogy sértette a magyar önállóságot, hanem inkább erősítette, hiszen a csehek joggal panaszkodtak királyuk magyar tanácsosainak befolyása ellen és néha az volt a benyomásuk, mintha a budai udvar Csehországot magyar provinciának tekintené.

Ezek a megfontolások vagy tények mit sem nyomtak a magyar közvélemény előtt. Népszerű balvélemények ellen nem terem orvosság a magyar földön. Még a mohácsi mezőn is az a népszerű gondolat siettetta a katasztrófát, hogy nem szabad várni, vagy óvatosan hátrálni, hanem gyávaság volna hirtelemében meg nem ütközni a törökkel. És ugyanazok a főurak, a kik a legfelségesebb halálmegvetéssel rohantak Szolimán ágyúinak, egy szót sem mertek szólni a végzetes, de népszerű balvélemény ellen.

Hányszor állottunk mi is az utóbbi évtizedekben népszerű jelszavak varázsa alatt! Nem is tudtuk, honnan keletkeztek s mikép terjedtek el, de egyszerre elhomályosították előttünk legbölcsebb vezéreink alkotásainak értékét, és elfordították figyelmünket a nemzeti lét legjelentékenyebb kérdéseitől. Erkölcsei bátorságunk soha sem állott arányban a magyar vitézi erényekkel. Nem birtuk magunkat soha felfegyverezni azzal a kritikai szellemmel, melytől a népszerű jelszavakkal keres-

kedő izgatók visszaborzadnak, mint Mephisto a kereszt jelenétől.

A hol ily ellenállhatatlan a népszerű jelszavak hatása, ott a közvélemény az igaz úton járó vezéreket cserbenhagyja, vagy épen meggyűlöli. Tomori Pál, a kalocsai érsek, egyike a magyar történet legkiválóbb főpapjainak. Ifjúkora szenvedélyeit legyőzve, szent Ferencz-rendjébe lépett; a kolostort csak a pápa parancsára hagyta el, mert a keresztyénségnek szüksége volt az ő katonai tehetségére. Mint kalocsai érsek is ragaszkodott szerzete szabályaihoz, ruháját a legdurvább posztóból készítette, alázatos lelkű, nyílt és becsületes volt. A mellett a kisebb csatározásokhoz kitűnően értett, néha meglepő katonai sikereket vívott ki. Nyilvánvaló érdemei inkább irigységet keltettek, semmint elismerést. Röviddel a mohácsi vész előtt írja a királynak, hogy az urak elhagyják őt s a helyett, hogy segítenék, azt mondogatják neki «hadd úszszon az barát». Ekkortájt tanácsolta az udvarnak, hogy kössön békét a törökkel, de nem igen hallgattak rá. A mohácsi mezőn az általános elbizakodottság és a harcias hangulat zsarnoki ereje elnémították egyszerű lelkében a kételyeket és ő is vakmerő lett. Szóval, a mikor igazán vezetni akart, úszni hagyták és csak akkor ismerték el vezérnek, a mikor a tömeghez simult.

Még rosszabb sorsa volt a közvélemény előtt az öreg Bornemisza Jánosnak, a kit még Mátyás király tett nagy úrrá. Bornemisza hű volt nemzetéhez és hű királyához. Olyan illetékes férfiak, mint Burgio és Oláh Miklós, dicsérik Bornemisza megbízhatóságát, eszességét és bátorságát. De mivel daczolt a közvéleménnyel, s meg nem tántorítható egyenességgel haladt pályáján, s mivel a királyi kegy egyre növelte hatalmát, a főurak és nemesek egyaránt ádázul gyűlölték. Kicsiny híja volt, hogy le nem szűrték a királyi tanács egy ülésén.

Nem aratott tapsokat, mint Werbőczy István, a ki Rákosszon két óra hosszat is tudott izgatón szónokolni, a ki mind haláláig csalódásokban élt és csalódásokat terjesztett. Az ő király-jelöltje, Jászai Pál szavai szerint, «mintegy erkélyből nézte» a mohácsi csatát, melynek hősiei áldozatai voltak az ifjú király és nem egy főrend, a kiknek hazafiatlanságát Werbőczy annyi ékesszólással fejtegette az országgyűlés könnyen hívó tagjai előtt.

A hol ilyen mértékkel mérik a közpálya jutalmát, ott ne csodáljuk, hogy könnyen boldogul és a pártok változó szenvedélyein is diadalt ül az olyan kalandor, mint a minő Szerencsés Imre volt.

Nem volna helyén e pályák sorsával párhuzamos példákat idéznünk az utóbbi évek történetéből. Mert még vérzenek a sebek, melyeket a hűnek és igaznak félreismerése, majd halálba üldözése, a csalódásokat keltő szónokok hatása és a kalandorok érvényesülése ütöttek hazánknak testén.

A régi és az új Mohács előtti nemzedék egyforma volt abban, hogy elbódult a csillogó, a szenvedélyeket felkavaró szavaktól, hogy nem ismerte fel a szív ékes szólását és nem tudta megbecsülni a jövőért aggódó hazafi szavaiban az egyszerűséget és komoly tárgyiasságot.

Aggódni a hazáért, kényelmetlen érzés és a magyar, mint úri nép, szabadulni kíván a kényelmetlenségtől. Bámulatos tehetsége volt a mohácsi vész nemzedékének az optimismusra. Ez az optimizmus nem az erő érzetéből, nem abból a tudatból keletkezett, hogy a lelkiismerettel teljesített kötelességnek jutalma el nem maradhat, hanem egyszerűen a munkától, a kellemtelen kötelességektől való félelemből.

Tomori Pál jól ismerte kortársainak ezt a jellemvonását. Midőn 1526 elején a pétervárad kapitány Budára hírnököt küldött azzal az üzenettel, hogy a félelmetes hírű Bali bég, a belgrádi basa, halálán van, Tomori eltitkolta a nagy újságot. Pedig e hírrel örömet szerezhetett volna a magyar uraknak és Tomori mégis hallgatott. Attól tartott ugyanis, hogy az urak a harcias basa halálának hírére abba hagynák az ügyis igen lanyha katonai készülődést, mert elhitelnék magukkal, hogy most már a török nem bántja az országot.

Az optimizmus betegeinek jellemző szokása az, hogy mohón keresik az ürügyet a reményre. Kósza hírekből és lényegtelen körülményekből rózsaszínű fátyolt szőnek, melylyel a szomorú jelen és a sötét jövő ellen védekeznek. E nagyon veszélyes foglalkozásról mi sem bírtunk leszokni a világháború alatt s az annál is rosszabb forradalmi időben. Almatag optimizmusunkban nem akartuk elhinni, hogy minő sors várkozik ezredéves területünkre. Pedig a makacs optimizmusból, ha a csalódás már kétségtelen, könnyen kifejlődik az egykedvű közömbösség, mely a jobb jövőnek minden reményét eltemeti. Ennél az optimizmusnál fölemelőbb érzés az, mely Shakespeare II. Richárdját elfogta, midőn trónját elvesztette. Richárd akkor ezt mondotta szerencsés vetélytársának: *Országot, koronát neked hagyok, / Búm országát nem, itt király vagyok.*

A fájdalom e büszkeségének vértetében a lesújtott lélek erőt gyűjthet a munkára, elvesztett jogainak visszaszerzése végett.

A mohácsi vész magyar kortársai még a katastropha után sem akartak a bánat országának polgárai lenni. Sőt boldogoknak érezték magokat, hogy megszabadultak az idegen királyi háztól, oly vidámak lettek, mintha újra születtek volna. Nem sokat törődve a szörnyű vérvesztéssel, az ország kétségbeejtő helyzetévei, azt hitték, hogy most végre felvirradt a magyar szabadság napja. A nagy izgalomban mindenki felvette az ősi ruhavisetést és általánossá lett a szittyá szenvedélyek tombolása.

Így tüztük ki mi is 1918 őszén a nemzeti zászlókat az erkélyekre, az őszi rózsákat a gomblyukakba és szilajkodtunk nem

épen szittyá módon. Nem törődtünk azzal, hogy mi minden veszett el, midőn a szent korona fénye elhalványult és nem hallottuk a lélekharangot, mely megkondult a régi Magyarország felett.

Nem fűzzük tovább a hasonlóságokat, mert arra gondolunk, hogy az új Mohácsot nem csupán a régi bűnök okozták. Új bűnök is járultak a régiekhez, olyanok, melyek nem az ősi faj véreből származtak. De a régi bűnök által vert réseken hatolt az idegen ártalom a szervezetbe, és ha e rések ki nem javíthatnak, bárhogya is védekezünk máskülönben, a vészes hatások útját el nem állhatjuk.

Mindenképen üdvös volna a nemzeti közélet régi és állandó gyöngéit egy minél rövidebb és mindent összefoglaló meghatározásban bemutatni. Ugy hiszem, hogy e meghatározást már feltalálta Szathmáry György, az okos esztergomi érsek, mikor, még mint II. Ulászló kancellárja, fogadta Pasqualigo, velencei követet 1510-ben. Szathmáry a beszélgetés közben azt mondta a magyarokról, hogy inkább a szenvedély, mint a megfontolás vezeti őket a közéletben. Potius furore, quam ratione ducuntur.

A főpap nemcsak önző szenvedélyekre gondolt, hanem nagylelkűekre is.

Gondolt olyan szenvedélyre, mint a minő Báthory András lelkét eltöltötte, midőn félévvel a mohácsi vész előtt csak a bátyjának letétele által szenvedett családi szegénység megtorlásával foglalkozván, így kiáltott fel: «Még az mi házunk előtt is verőfény kelhet. Nem hazánk, hanem házunk előtt», így mondotta Báthory András.

Gondolt a kancellár olyan szenvedélyre is, mint a minő Perényi Ferenczet, a hatalmas családból származó nagyváradi püspököt, az ékeztollú humanistát Mohács mezejére vonta, hol az ő kedvelt Senecájának stoikus nyugalomával és egy igaz magyar főúr büszke mosolyával fogadta a golyót, mely ifjúsága virágában a földre terítette.

Mert a kancellár felfogása szerint az államot nem az utolsó percben kifejtett nagylelkű szenvedély menti meg, hanem csupán a fegyelmezett, a czélszerű munka, mely a bajokat megelőzi vagy legyőzi. A közérdekből czélszerű munkában kell az ő gondolata szerint keresnünk a hazafiság mértékét. Ez a munka több erkölcsi szigort és önmegtagadást követel, mint a nemes, de csak pillanatnyi felbuzdulás. És a hol e munka nincs általánosan elismerve a hazafiság mértékének, ott az önzés felburjánzik, magára öltve a hazafiság színeit.

Több mint háromszáz évvel Szathmáry kora után Széchenyi István is kereste a magyar közélet hibáinak meghatározását, midőn az ész és szív politikájának ellentétét magyarázta. Őva intette a magyart, hogy félre ne vezettesse magát a szív politikájától. Nem úgy értette a megkülönböztetést, mintha a nemes érzések és az ész útjai ellentétben volnának. A szív

politikája Széchenyi nyelvén a gerjedelmek, az első benyomások, az ész által nem kormányzott nemes vagy önző szenvedélyek politikáját jelentette.

Midőn ennek az iránynak követéséért korholta nemzetét, ugyanazt mondotta, mint a mit Szathmáry György, a latin költők finom ízlésű olvasója, hidegebb nyugalommal, de szabatosabb rövidséggel fejezett ki. „Két vezetője a magyarságnak, a renaissance és a demokratikus átalakulás korában egyértelemmel a szenvedélyesség túltengését állapítja meg a magyar közélet gyökeres hibájának. Megállapításaik nagy válságok estéjén hangzottak fel, mintha vészkiáltások lettek volna.

Valóban a nemzet történetében csak szerencsés körülmények, vagy egy hatalmas egyéniségnek minden ellenmondást lenyűgöző erélye és bölcsesége bírták megelőzni a megfontolatlan szenvedélyesség súlyos következményeit.

Szabad-e javulást remélnünk? Remélhetjük-e, hogy kialakul egyszer oly magyar köz-szellem, mely egyetértő és czélszerűen munkálkodó közérzéssel a nemzet számára gyümölcsöztetni fogja a hazafias szenvedélyek kincseit s lehetetlenné teszi a széthúzó elemek rombolását? [Kiemelés – a szerk.]

Lényeges átalakulások egy nemzet történetében nem lehetetlenek. Szinte természetes fejlődésnek vehetjük azt, hogy a vezető osztályok kimerült részét új, testi és lelki épségben még érintetlen osztályok váltják fel a vezetésben.

Közvetlenül a mohácsi vész után úgy látszott, mintha egy sokáig némaságra ítélt osztály szót kért volna a közügyek intézésére.

Ekkor ugyanis a dunántúli parasztok fellázadtak a nemeség ellen és azt mondták uraiknak: ti vagytok az okai az ország veszedelmének. Nem tudunk biztosat e lázadásáról; nem tudjuk, hogy a parasztok nem használták-e fel a csata-vesztés zavarát a bosszúra Dózsa György koronázásának szertartásaiért? Az sem valószínűtlen azonban, hogy a Dunántúl erős öklű népe azért emelte fel a kapát urai ellen, mert fel volt háborodva a könnyelműségen, mely az ő verejtékével művelt földet a pogányok kezére juttatta. Talán a lázadók közül arra is gondolt valaki, hogy a föld népe óvatosabban vezetné az ország hajóját, mint a régi kormányzók. De az ilyen próbára még nem érett meg az idő, a lázadókat hamar leverték és így nem felelhettek arra a kérdésre, vajon a százados harc a létért kifejtette-e bennök oly mértékben az előrelátó és egyetértő munkának erényeit, hogy az uralkodó osztály hibáit szerencsésen pótolhatták volna?

A parasztok támadásának híre bizonyára eljutott Panonhalmáig, a hol ekkor Nagyszombati Márton apát, a tudós latin költő, életének talán legutolsó évét töltötte el.

Az apát 1521-ben, Nándorfejevárra elfoglalása után, hazafias fájdalommal szépen gördülő distichonokba öntötte ki, a mi-

kor látta, hogy a pogány komolyan fenyegeti forrón szeretett hazájának területi épségét.

Könyörgött a főuraknak, hogy hagyják abba a rút czivakodást, a szégyenletes tivornyákat és a szennyes kapzsiságot. Ne gyalázzák meg őseik emlékét, hanem embereljék meg magokat, mert a török legyőzhető, ha a magyar egyetért és magába száll. Nagyszombati szerette az aristokratikus kormányzatot, de csak az olyat, minő a Mátyás korabeli volt. Csofalkozó áhitattal beszél Mátyás királyról, a hatalmas úrról, a kinek vasmarka összeroppantott mindenféle oligarchikus fészkelődést. Könnyek szöttek szemébe, midőn a legdicsőbb magyar királyra gondolt. Vajha könnyeivel fel bírná támasztani halottaiból, így sóhajtott fel, érezvén azt, hogy a Mátyás halála után felviharzott magyar szabadság hová viszi az országot.

Sejtelméből szomorú valóság lett 1526-ban, és ekkor bizonyára ő is azt mondotta a magyar nemeseknek, a mit a lázadó parasztok: Ti vagytok az okai az ország pusztulásának.

Nagyszombati nem szerette a parasztok urhatnamságát és hatalmaskodását, azonban nem kívánta elnyomni őket. Sőt korholta az urakat, mert zsarolják a szegényt; de Dózsa György csapatainak kegyetlenségeit nagyon megutálta. Szerette az atyáskodó földesúri hatalmat, azt gondolván, hogy Isten a parasztot a mezei munkára teremtette, de úgy, hogy ne csak urát táplálja, hanem maga is megélhessen szorgalma után.

Mindamellett Nagyszombati már megbecsüli az érdemet az alacsony rangúban is és nyomatékosan hangoztatja, hogy nem a születés, hanem a belső érték határozza meg az ember kiválóságát.

Vajon a lelki rázkódás a mohácsi vész után nem ébresztette-e föl fogékonyságát a dunántúli népnek hangulata iránt? Elméjében talán felderengett az a gondolat, hogy a nép segítségével még visszaszerezhető az, a mit a nemesség elvesztett. Talán álmódzott arról, hogy az addigi vezető osztályok elvénuult tagjaiba a népnek vére boldogabb jövővel biztató ifjúságot önthetne.

Midőn kolostorának az emlékektől megszentelt falai közt könyveit forgatta, úgy képzeljük, hogy elmélázott a nemzetnevelés egy nagy tervén, mely által úrnak és jobbágnak lelkét közös érzésekbe kapcsolván, új nemzedéket kelthetett volna életre. Oly nemzedéket, mely vészben és viharban megacézolt idegekkel felemeli süllyedéséből a letiprozott hazát, az édes hazát, mint ő szerette mondani.

Ki tudja, mi mindent álmodott és remélt a tudós benczés apát a mohácsi vész esztendejében?

Álmai és reményei századokon át bolyongtak, mint árnyak s a legújabb harczmezőkön a magyar hősi vér meleg folyóin átsuhanva, most testet ölteni, élni és hatni vágyódnak.